
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ξένος, Σπύρος (2015). *Η απομυθοποίηση μιας συλλογικής αυταπάτης. Οι οικονομικές διαθέσεις και πρακτικές των «ωφελούμενων» ανέργων του Προγράμματος ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου. Συμβολή στα κεκτημένα μιας κοινωνιολογίας της νέας οικονομίας των συμβολικών αγαθών*. Ζάκυνθος, Συνεταιριστική Αυτοδιοικητική Ζακύνθου Αναπτυξιακή Α.Ε. ΟΤΑ, 478 σελ. (Σχήμα 21x29, ISBN 978-618-82527-0-7)

Το βιβλίο του Σπύρου Ξένου έχει ως αντικείμενο αναφοράς έρευνα-μελέτη με στόχο τη συγκρότηση ενός ικανού πλαισίου κατανόησης της «ειδικής» λογικής και οικονομικής πρακτικής των «ωφελούμενων» του Προγράμματος κοινωνικής και εργασιακής επανένταξης ανέργων (ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου).

Οι βασικοί στόχοι του ερευνητικού σχεδιασμού αφορούσαν την παρουσίαση πειστικών απαντήσεων σε μια σειρά κρίσιμων ζητημάτων όπως: Ποιοι ήταν αυτοί οι «εκλεκτοί» και, προφανώς, «προνομούχοι» ωφελούμενοι του Προγράμματος κοινωνικής και εργασιακής ένταξης ανέργων με τίτλο «ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου» και πώς βρέθηκαν στη μεγάλη «αγκαλιά» του εν λόγω πολυδιαφημιζόμενου προγράμματος; Ποια τα ιδιαίτερα ατομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά τους; Ποιες οι μορφές της εργασιακής τους ενσωμάτωσης; Με ποιο τρόπο βιώνουν το «καθεστώς» ανεργίας τους; Ποιες οι μορφές και οι βαθμοί συνείδησης της ανεργίας τους; Ποιες οι «ενδογενείς αιτίες» και οι «απρόσωπες κρυφές δυνάμεις» που επέβαλαν τη συμμετοχή αυτών των συγκεκριμένων ανέργων στο ανωτέρω Πρόγραμμα-δράση «ενεργητικών μορφών απασχόλησης»;

Σύμφωνα με τον συγγραφέα – και υιοθετώντας αρχές της θεωρίας του P. Bourdieu– τρεις βασικές υποθέσεις εργασίας τέθηκαν:

α) Το Πρόγραμμα ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου, όπως και κάθε μέτρο-πολιτική διαχείρισης της ανεργίας που θεμελιώνεται μέσα σε ένα δεδομένο οικονομικό σύστημα, παρουσιάζεται ως ένα πεδίο αντικειμενι-

κών δυνατοτήτων και ανταγωνισμών που κυριαρχείται από δυνάμεις έλξης και απώθησης, και το οποίο μπορεί να «κατοικηθεί» μόνο από άτομα τα οποία διαθέτουν έναν ορισμένο τύπο κοινωνικών και οικονομικών ιδιοτήτων και χαρακτηριστικών, και όχι από άτομα που υποτίθεται πως διαθέτουν τις ανεξάρτητες από οικονομικούς και κοινωνικούς όρους καθολικές κατηγορίες, τις οποίες τα Προγράμματα και οι δράσεις αυτές προϋποθέτουν και συνεπάγονται. Παρά ταύτα, η πολυδαίδαλη γραφειοκρατική δομή, η φιλοσοφία, οι δράσεις και, κυρίως, η «ειδοποιός λογική» του Προγράμματος ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου παραχωρούν το «προβάδισμα» μιας «ωφέλιμης» συμμετοχής σε μια «προικισμένη» κατηγορία κατόχων σχολικού και πολιτισμικού κεφαλαίου, αναδεικνύοντας το ρόλο του «σχολικού-εκπαιδευτικού» κεφαλαίου ως «ειδικού κεφαλαίου» στο οικονομικό πεδίο στρατηγικών δυνατοτήτων του Προγράμματος ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου.

β) «Η πρακτική λογική της κινητοποίησης και συμμετοχής των ωφελούμενων ανέργων στο Πρόγραμμα ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου δεν εντάσσεται στα πλαίσια μιας ωφελιμιστικής θεώρησης, η οποία δέχεται και προτάσσει ως αποκλειστικό σκοπό της «συνειδητής» δράσης τους το «οικονομικό όφελος». Αντίθετα, όπως συμβαίνει σε όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες, μοιάζει να έχει ως αρχή κάτι εντελώς διαφορετικό από την πρόθεση· δηλαδή, μοιάζει να έχει ως αρχή κάποιες ενσώματες, ημαυτόνομες και σχετικά ανεξάρτητες, προδιαθέσεις-έξεις (habitus), με βάση τις οποίες προσανατολίζεται η πρακτική, χωρίς να μπορούμε να πούμε ότι αποσκοπούν σε ένα τέλος (με τη διττή έννοια) που έχει εκ των προτέρων προσδιορισθεί ως τέτοιο, χωρίς, δηλαδή, να έχουν ως αρχή ένα συνειδητό σχεδιασμό αυτού του τέλους, και,

γ) Η συχνή συμμετοχή των ανέργων στα Προγράμματα-δράσεις της «νέας οικονομίας των προστασιών» ως συστηματική διαδικασία εκμάθησης και «προσηλυτισμού» στις αρχές και την ιδεολογία της αγοράς καλλιεργεί μια ιδιαίτερη και μεμονωμένη έξη, παράγοντας πρακτικές εντελώς προσαρμοσμένες στην αναγνώριση της «ευαλωτότητας» και την αδυναμία απομάκρυνσης από τις προσωποποιημένες φροντίδες των μηχανισμών ψυχο-κοινωνικής υποστήριξης και επανένταξης.

Για τις ανάγκες της έρευνας προτάθηκε, και εν πολλοίς επιβλήθηκε, ένας μεθοδολογικός πλουραλισμός, ο οποίος βασίστηκε στα εργαλεία της παρατήρησης, των εκτεταμένων και θεματικών ερωτηματολογίων καθώς και –κυρίως– σε μια σειρά επαναλαμβανόμενων και

εις βάθος συνεντεύξεων, επιδιώκοντας, πρωτίστως, την απογύμνωση και ανάδειξη των ενσώματων προδιαθέσεων-έξεων (*habitus*), με βάση τις οποίες προσανατολίστηκε η οικονομική πρακτική της συμμετοχής των «ωφελούμενων» ανέργων στο Πρόγραμμα ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου.

Ωστόσο, ο συγγραφέας, συνοψίζοντας τις εμπειρίες του από την «συνδιαλλαγή» του με τον «αντεστραμμένο», «μαγικό» και παράδοξο κόσμο του Προγράμματος ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου, αναφέρεται σε έναν πληθυσμό ανέργων, τα μέλη του οποίου συμμετέχουν σε ένα Πρόγραμμα-δράση κοινωνικής και εργασιακής επανένταξης και τα οποία, παρά το γεγονός ότι δεν προωθήθηκαν ποτέ στην αγορά εργασίας, εκφράζουν θετικές κρίσεις και αναφέρουν την αποκομδή εξαιρετικών εντυπώσεων και «ωφελειών» από αυτήν τους την εμπειρία.

Αυτή η ωμή προβολή της φαινομενικά ακατανόητης στάσης των «ωφελούμενων» ανέργων του Προγράμματος ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου ήταν που οδήγησε τον Ξένο στην απομυθοποίηση μιας «συλλογικής αυταπάτης» (*self-deception*). Η θεμελίωση της «συλλογικής αυταπάτης» συνίσταται, αφενός, στην «επιχείρηση» της Αναπτυξιακής Σύμπραξης ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου να πείσει τους «ωφελούμενους» ανέργους για τις «ανιδιοτελείς» προθέσεις άρσης των όρων «ευαλωτότητας» και εκτοπισμού τους από την τοπική αγορά εργασίας και, αφετέρου, στην απέλπιδα προσπάθεια των «ωφελούμενων» ανέργων του Προγράμματος να πείσουν τα μέλη της Αναπτυξιακής Σύμπραξης για την ανάγκη, την πρόθεση και τη θέληση άμεσης εκπόνησης ενός σχεδιασμού «απόδρασης» από το «οδυνηρό» καθεστώς ανεργίας τους. Παρά ταύτα, σύμφωνα με τον Ξένο, η πλειονότητα των «ωφελούμενων» αναζητούσαν εργασία αλλά η συγκεκριμένη Δομή του Προγράμματος ΤοπΕΚΟ δεν επιχείρησε να αμβλύνει τους όρους «ευαλωτότητας», «δυσπροσαρμογής» και «συγκυριακού» αποκλεισμού τους από το πεδίο απασχόλησης, περιοριζόμενη τελικά σε ένα παιχνίδι ψευδαισθήσεων.

Υπό αυτό το πρίσμα, λοιπόν, ο κατεξοχήν «παραδειγματικός» προορισμός «ανιδιοτέλειας» και «εξαιρετικότητας» του Προγράμματος ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου, μεταμορφώθηκε σε ένα αυτόνομο πεδίο «προικισμένο» με τους δικούς του νόμους (*nomos*), τη δική του «ειδική» λογική και τα απολύτως δικά του «ιδιαιτέρως» συμφέροντα (*libido*). Ένας διττός και αμφίσημος «κοινωνικός κόσμος», ο οποίος, θεμελιωμένος πάνω στο «ταμπού της αποσιώπησης» και στο «ταμπού της ασάφειας» συγκροτήθηκε ως χώρος έκφρασης των γενικών αρχών μιας νέας «οικονομίας των συμβολικών αγαθών», προσφέροντας

κατ' ευφημισμό οικονομικά και συμβολικά «κέρδη» στους «εμπλεκόμενους» πελάτες- χρήστες του Προγράμματος.

Κοντολογίς, συνεχίζει ο Ξένος, το πολυδάπανο και «μυθολογικό» Πρόγραμμα ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου εμπεριείχε δύο αλήθειες: αφενός, η –αντικειμενική– αλήθεια που έγκειται στην απόπειρα μετασχηματισμού των συστημάτων διαθέσεων και προδιαθέσεων καθώς και των ηθικών-κοινωνικών ιδιοτήτων των «ωφελομένων» («ηθική ορθοπεδική»), με σκοπό την «εξατομίκευση της ευθύνης» για το καθεστώς ανεργίας τους, και τον εγκλωβισμό (ανακύκλωση-αναπαραγωγή) στα «λιμνάζοντα ύδατα» ενός χώρου «προνομαχικής περιθωριακότητας» και, αφετέρου, τη δεύτερη –ευφημιστική– αλήθεια, η οποία, αρνούμενη την πρώτη, εισάγει, στα πλαίσια των αρχών της χριστιανικής «φιλανθρωπίας και εγκαρτέρησης», το καθήκον της «ανιδιοτελούς» προσφοράς, πίσω από μια «επιδοτούμενη» διαδικασία «συμβολικής αλχημείας» με υποτιθέμενο «αντίκρισμα» την κοινωνική-εργασιακή (επαν)ένταξη των ανέργων.

Αυτή η διττή αλήθεια και διπλή εμπειρία, «σύμπτωση αντιθέτων», του πεδίου ανταγωνισμών και διεκδικήσεων του Προγράμματος ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου έπεισε τον Ξένο για το γεγονός ότι θα ήταν εντελώς άσκοπο να συνεχίσει να αντιμετωπίζει την πρακτική της «ενεργοποίησης» και συμμετοχής των «ωφελομένων» ως προϊόν μιας συνειδητής πρόθεσης ή ενός σχεδίου σαφούς και προσανατολισμένου προς ένα τέλος που είχε τεθεί ως τέτοιο, αφού το ίδιο το Πρόγραμμα προεπέλεξε τα δρώντα εκείνα υποκείμενα που διέθεταν τις αναγκαίες, για την ομαλή λειτουργία του πεδίου, έξεις-προδιαθέσεις.

Έτσι, αναζητώντας τη διττή αλήθεια των ευφημιστικών λόγων και αμφίσημων οικονομικών πρακτικών των «ωφελομένων», ο συγγραφέας κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, παρά τον υψηλό βαθμό ετερογένειας που εμφάνισε ο «ειδικός» πληθυσμός του Προγράμματος ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου, η μεγάλη πλειονότητα των συμμετεχόντων συντηρούσε μια παράξενη μορφή «κανονικότητας», απόρροια της κατοχής ενός «ειδικού κεφαλαίου», το οποίο μεταφράστηκε ως πίστη, αναγνώριση της αξίας «εμπλοκής» και αποδοχή των όρων του παιχνιδιού αποδεικνύοντας πως το Πρόγραμμα ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου, όπως και κάθε μέτρο-πολιτική διαχείρισης της ανεργίας που θεμελιώνεται μέσα και πάνω σε ένα δεδομένο οικονομικό σύστημα, αρθρώθηκε ως ένα πεδίο αντικειμενικών δυνατοτήτων και ανταγωνισμών, το οποίο μπόρεσε, τελικά, να «κατοικηθεί» μόνο από άτομα που διέθεταν έναν ορισμένο τύπο κοινωνικών και οικονομικών ιδιοτήτων (βλ.

διττότητα, διχοστασία, αμφισημία κ.ά.) και χαρακτηριστικών (βλ. φύλο, εθνοτική καταγωγή, εκπαιδευτικό επίπεδο, ταξική προέλευση κ.ά.) και όχι από άτομα που υποτίθεται πως διέθεταν τις ανεξάρτητες από οικονομικούς και κοινωνικούς όρους καθολικές κατηγορίες, τις οποίες το ανωτέρω Πρόγραμμα προϋπέθετε και συνεπαγόταν.

Ωστόσο, η πρακτική λογική της ενεργοποίησης, της κινητοποίησης και συμμετοχής των «ωφελουμένων» στο Πρόγραμμα ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου, δεν εντάσσεται στα πλαίσια μιας «ορθολογικής» και ωφελιμιστικής θεώρησης, η οποία δέχεται ως αποκλειστικό και μόνο σκοπό της «συνειδητής» δράσης τους το «οικονομικό συμφέρον» και το «οικονομικό όφελος». Αντίθετα, όπως συμβαίνει σε όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες, μοιάζει να έχει ως αρχή κάτι εντελώς διαφορετικό από την πρόθεση, δηλαδή μοιάζει να έχει ως αρχή κάποιες ενσώματες προδιαθέσεις- έξεις, με βάση τις οποίες προσανατολίζεται η πρακτική χωρίς να μπορούμε να πούμε ότι αποσκοπούν σε ένα τέλος που έχει εκ των προτέρων προσδιορισθεί ως τέτοιο.

Υπό αυτό το πρίσμα, ο ερευνητής-συγγραφέας διαπίστωσε ότι η πολυπληθής είσοδος των μελών της μικρο-αστικής τάξης στο διττό δομικό παίγνιο του Προγράμματος ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου είχε ως «γενεσιουργό αρχή» την «ειδική»-διττή πρακτική λογική που παράγεται από τις ενσώματες ορο-εξαρτήσεις και τις επιβαλλόμενες συνάψεις ή «απαγορεύσεις» της ταξικής τους προδιάθεσης-έξης, δηλαδή την «αξίωση της διάκρισης», ως «ιερή» υποχρέωση και καθήκον προστασίας του συμβολικού κεφαλαίου που συνεπάγεται η διακριτή και «ενδιάμεση» κοινωνική-ταξική τους θέση. Ενώ, από την άλλη πλευρά, η αναζήτηση της «παράλογης»- διττής οικονομικής πρακτικής των μελών της εργατικής-λαϊκής τάξης στο Πρόγραμμα ΤοπΕΚΟ οδήγησε στην αποκάλυψη ενός πολύ επικίνδυνου φαινομένου το οποίο περιγράφεται ως το «Σύνδρομο του Μοναχογιού», αποδεικνύοντας ότι η συχνή συμμετοχή των ανέργων στα Προγράμματα-δράσεις «προνοιακής περιθωριοποίησης» της νέας «οικονομίας των προστασιών», ως συστηματική διαδικασία εκμάθησης και προσηλυτισμού στις αρχές και την «ιδεολογία της αγοράς», καλλιεργεί και ενσωματώνει μια «ειδική» και άκρως καθηλωτική μεμονωμένη προδιάθεση-έξη, παράγοντας ή συντονίζοντας πρακτικές, εντελώς, προσαρμοσμένες στην αναγνώριση της «ευαλωτότητας», τη «σμίλευση της υποτέλειας» καθώς και την αδυναμία απομάκρυνσης από τις προσωποποιημένες και πελατοκεντρικές «φροντίδες» των μηχανισμών ψυχο-κοινωνικής υποστήριξης.

Συμπερασματικά, λοιπόν, η ανάλυση και εις βάθος αναζήτηση των κοινωνικών χρήσεων και «ωφελειών» ενός συγκεκριμένου, αν και απόλυτα κοινότυπου, Προγράμματος κοινωνικής και εργασιακής ένταξης ανέργων, όπως το ΤοπΕΚΟ Ζακύνθου, οδήγησε τον Ξένο στον αναστοχασμό σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας και τις λειτουργίες των μηχανισμών διαχείρισης των ανέργων, συμβάλλοντας έτσι, στα πλαίσια μιας κοινωνιολογίας τόσο των μετασχηματισμών των σύγχρονων μορφών κυριαρχίας αλλά όσο και της διαχείρισης των νέων «επικίνδυνων τάξεων», στην αποκάλυψη των κοινωνικών μηχανισμών μέσα και μέσω των οποίων τα συστήματα ταξινόμησης, αποτίμησης και, κατά συνέπεια, «κατασκευαστικής» διαχείρισης της ανεργίας, αποτελούν, ουσιαστικά, διακύβευμα αγώνων, οι οποίοι αντιπαραθέτουν ομάδες και άτομα μέσα στις καθημερινές κοινωνικές αλληλοδράσεις καθώς και ατομικούς και συλλογικούς αγώνες που ξεδιπλώνονται μέσα στα διάφορα πεδία της πολιτικής.

Ωστόσο, ο συγγραφέας μάς διαβεβαιώνει ότι δεν θα έμπαινε ποτέ στον κόπο συγγραφής και παρουσίασης της παρούσας έρευνας-μελέτης αν το μόνο που θα είχε να καταθέσει δεν ήταν τίποτα άλλο πέρα από μια δημόσια καταγγελία της προκλητικής κατασπατάλησης των ευρωπαϊκών-κοινοτικών πόρων, που χαρακτηρίζει την κυρίαρχη οικονομική και επιχειρηματική αγορά των πολιτικών «ανακύκλωσης της ανεργίας». Μια ευμετάβλητη, κερδοσκοπική και «πολυδάπανη» αγορά συμβολικών αγαθών και «ωφελειών», η οποία, έστω και αν αδυνατεί να επιτρέψει την αποτελεσματική κοινωνική και εργασιακή επανένταξη των κατ' ευφημισμόν «ευάλωτων» πληθυσμών που διαχειρίζεται, εντούτοις, το σίγουρο είναι ότι τείνει να επανεντάξει τους «υπευθύνους της επανένταξης», «φουσκώνοντας», παράλληλα, τις τσέπες μιας υπερ-τοπικής και γραφειοκρατικής ελίτ «μεσαζόντων» και αυτόκλητων υπερασπιστών των «συμφερόντων της ανιδιοτέλειας».

Ο βασικός, λοιπόν, λόγος που επέβαλε την παρούσα συγγραφική προσπάθεια σχετίζεται με την πρόθεση να τεκμηριωθεί ότι η συχνή συμμετοχή των ανέργων στα Προγράμματα-δράσεις της νέας «οικονομίας των προστασιών», ως συστηματικής διαδικασίας εκμάθησης και προσηλυτισμού στις αρχές και την «ιδεολογία της αγοράς», καλλιεργεί, «εγκαθιστά» και ενσωματώνει-εγγράφει μια «ειδική» και άκρως καθηλωτική μεμονωμένη προδιάθεση-έξη, παράγοντας ή συντονίζοντας πρακτικές εντελώς προσαρμοσμένες στην αναγνώριση της «ευαλωτότητας» και τη «σμίλευση της υποτέλειας». Με άλλα

λόγια, οδηγεί στη γένεση-κατασκευή και αναπαραγωγή ενός υβριδικού πληθυσμού, ο οποίος, εθισμένος στη λαγνεία των προσωποποιημένων «φροντίδων» ψυχο-κοινωνικής υποστήριξης, «αιχμαλωτίζεται» και παραδίδεται στον ιστό της «προνομακής περιθωριακότητας». Παρά ταύτα, η πρακτική σχέση πρόσδεσης και εξάρτησης που αποκτούν οι «ωφελούμενοι», μέσα από τη συμμετοχή και χρήση των δυνατοτήτων- ωφελειών που τους παρέχουν τα Προγράμματα-δράσεις της νέας «οικονομίας των προστασιών», αποδεικνύεται πως δεν μεταβάλλει και δεν μετασχηματίζει τις κοινωνικά θεμελιωμένες παραστάσεις τους για το «αδιάφορο», «άδικο» ή «ανύπαρκτο» ελληνικό κοινωνικό κράτος, αναδεικνύοντας την αντιφατική και ανισοβαρή σχέση ανταγωνισμού που συνδέει το κεντρικό κράτος με τις δομές υλοποίησης των κυρίαρχων πολιτικών απασχόλησης για την επανένταξη και τη στήριξη των ανέργων.

Υπό αυτό το πρίσμα, η συντήρηση μιας επικίνδυνης «συλλογικής αυταπάτης», την οποία το ελληνικό κράτος αδυνατεί να ελέγξει και αρνείται πεισματικά να αξιολογήσει, δεν μπορεί να συνεχίσει να αποτελεί συνειδητή στρατηγική «αντιμετώπισης» του κοινωνικού φαινομένου της ανεργίας. Και τούτο διότι πολύ σύντομα αυτή η μορφή «εκφυλισμένης» αρχιτεκτονικής θα μεταλλαχθεί σε μια βλάστηση αναπαράσταση της Αγίας Άγκας, επιδεικνύοντας αυτόρεσκα τα κομμένα στήθη της.

Όπως, άλλωστε, σημειώνει ο Νίκος Παναγιωτόπουλος «η ανεργία οφείλει να αντιμετωπισθεί ως ολικό κοινωνικό φαινόμενο, ως φαινόμενο που μας επιτρέπει να συλλάβουμε τα ‘*principia media*’ μιας κοινωνίας, δηλαδή, ως φαινόμενο το οποίο εμπλέκει το σύνολο των θεμελιωδών διαστάσεων του τρόπου λειτουργίας της κοινωνίας, ως κοινωνικό γεγονός που μέσα του εκφράζονται ταυτόχρονα όλα σχεδόν τα είδη των θεμελιωδών θεσμών ενός κοινωνικού σχηματισμού, ότι ενεργοποιεί μια κοινωνία και οι θεσμοί της προκειμένου να υπάρξει και να διαιωνιστεί...»¹.

Διονύσης Μπαλούρδος

Διευθυντής Ερευνών

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

1. Βλ. Παναγιωτόπουλος, Ν. (2013). *Η βία της ανεργίας*. Αθήνα, Αλεξάνδρεια, σελ. 399-400.